

çıkarır. Böylece teselsülden kurtulmak için bütün hallerin bağlı bulunduğu bir halin varlığı ispat edilmiş olur ki bu da halin ne var ne yok olduğu görüşüne ters düşer.

İster Şehristânî'nin dediği gibi (*Nihâ-yetü'l-ikdâm*, s. 159) Meşşâî filozofların tesiriyle olsun, ister M. Horten'in kabul ettiği gibi (*ZDMG*, LXIII, 303) orijinal bir şekilde kendi buluşu olsun, Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin ahvâl teorisi İslâm düşüncesinde tarihinde küllîler kavramının kapısını aralamış, ilâhî sıfatlar konusunda nominalist bir anlayışı benimseyen ve sıfatları zihnî gerçekliği olmayan sırf isimler olarak kabul eden Mu'tezile ile Ehl-i sünnet'in sıfat telakkisini uzlaştırmaya çalışmış, böylece realist bir akımın başlangıcını teşkil etmiştir. Ahvâlin, mevcûdla da ma'dûmla da vasıflanmayıp zihnî gerçekliği bulunan kavramlar şeklinde nitelenmesi ve bütün halleri Allah'ın zâtına bağlayacak bir halin istisna edilmesi durumunda Ehl-i sünnet'in sıfat anlayışından bir farkı olmadığı söylenebilir. Küllîler bahsinde konu ile yüklem, ilâhî sıfatlar probleminde Allah'ın zâtı ile sıfatları arasındaki ilişkileri ele alıp inceleyen bir nazariye görüşümündeki ahval, kavramcı bir felsefî anlayışı desteklemiş ve Ehl-i sünnet'le Mu'tezile arasındaki kavram mücadelesini canlı tutmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hâl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, "hâl" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hâl" md.; Bâkullânî, *et-Temhîd* (Ebû Rîde), s. 153; Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Uşûlî'l-hamse*, s. 129; Bağdâdî, *el-Farç* (Abdülhamîd), s. 195-196; a.mlf., *Uşûlü'd-dîn*, s. 92; İsfarayînî, *et-Tebşîr*, s. 53-54; Cüveynî, *eş-Şâmil fî usûlî'd-dîn* (nşr. Ali Sâmî en-Neşşâr), İskenderiye 1969, s. 629 vd.; a.mlf., *el-İrşâd* (M. Yûsuf), s. 81-86; Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm*, s. 131-149, 159; a.mlf., *el-Milel* (Kîlânî), I, 81-82; Fahrreddin er-Râzî, *Muhaşşal* (nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Kahire, ts., s. 61-62; Âmidî, *Gâyetü'l-merâm*, s. 27-37; a.mlf., *el-Mübîn*, s. 121; İbn Hâcib, *Âkide*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1702/2, vr. 79^b; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, I, 61-67; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, I, 235 vd.; İbn Kemâl, *Risâle fî işbâtî'l-hâl*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5326/2, vr. 1^b; İrfan Abdülhamîd, *Dirâsât fî'l-fırak ve'l-'akâ'id ilâ'l-İslâmiyye*, Bağdad 1387/1967, s. 229-230; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1979, I, 342-369; İbrâhim Medkûr, *Fî'l-Felsefeti'l-İslâmiyye*, Kahire 1983, II, 43; M. Horten, "Die Modus-Theorie des Abû Hâschim", *ZDMG*, sy. 63 (1909), s. 303-322; Mehmet Dağ, "İmam el-Haremeyn el-Cüveynî'de Nedenellik Kuramı", *Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Samsun 1987, s. 45-53; D. B. Macdonald, "Hâl", *IA*, V/1, s. 107.



YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

AHVÂL-i ŞAHSİYYE

(الأحوال الشخصية)

Kişinin doğrudan şahsiyle ilgili hukukî haller anlamında bir terim.

Doğum, ölüm, ehliyet, velâyet, vesâyet, evlenme, boşanma, nesep ve mirasla ilgili haller kişinin şahsî ahvalini meydana getirmektedir. Bunun dışındaki hukukî durumlar ise yine şahısla ilgili bulunmakla birlikte aynı ve malî yönleri daha ağır bastığından ahvâl-i şahsiyye içerisinde değil, ahvâl-i ayniyye veya maliyye adıyla ayrı bir bölüm içerisinde değerlendirilmiştir.

Ahvâl-i şahsiyye terimi ve şahsî haller-aynî ve malî haller ayırımı esas itibarıyla İslâm hukukunda mevcut değildir. Batı hukukunun etkisiyle XIX. asırdan itibaren İslâm ülkelerinde kullanılmaya başlanmıştır. Batı'da da bu ayırım ilk defa yabancılara uygulanacak hukukî esasların belirlenmesi dolayısıyla yapılmıştır. Daha sonra sadece devletler hukuku bakımından değil medenî hukuk bakımından da bu ayırma önem verilmiş Roma-Cermen hukukuna dayalı Batı hukuk sistemlerinde medenî kanunların ilk kısmı genellikle şahıs, aile ve miras hukuku alt bölümleri halinde ahvâl-i şahsiyyeye (statut personnel) ayrılmıştır. Ahvâl-i şahsiyye, terim olarak İslâm hukuku menşeli olmamakla birlikte bugün bu bölüm içerisinde yer alan konular İslâm ülkesinde yaşayan veya geçici olarak bulunan gayri müslimler (zimmîler-müste'minler) bakımından farklı mütalaa edilmiştir. Özellikle evlenme, boşanma, nesep, nafaka ve miras ile ilgili davalar gayri müslimlerin kendi hukuklarına göre ve cemaat mahkemelerinde çözümlenmiştir (bk. ZİMMÎ, MÜSTE'MİN).

Ahvâl-i şahsiyye teriminin ve buna bağlı sistematik ayırımının İslâm ülkelerinde kullanılması, klasik şer'iyye mahkemelerinin yanı sıra muhtelif isimler altında yeni mahkemelerin kurulmasıyla başlamış ve bu tarihten itibaren şer'iyye mahkemelerinin görev alanı daha ziyade ahvâl-i şahsiyye ile sınırlandırılmıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde nizamiye mahkemeleri'nin kurulmasıyla belli bir zaman dilimi içerisinde şer'iyye mahkemelerinin görev alanı ahvâl-i şahsiyye ile sınırlı tutulmuştur. Aynı şekilde Mısır'da 1883'te Osmanlılar'daki nizamiye mahkemelerinin karşısı olan el-me-hâkimü'l-ehliyyenin kurulmasından kısa bir süre sonra 1897 tarihli bir nizam-nâme ile şer'iyye mahkemelerinin görev alanı ahvâl-i şahsiyyeye münhasır kılın-

mıştır. Yalnız hangi konuların ahvâl-i şahsiyye içerisine girdiği hususu, zamanla bu davalara bakacak mahkemelerin görev alanlarının değişmesiyle ilgili olarak değişiklik göstermiştir. Mısır'da önceki uygulamaya bir açıklık getiren 1934 tarihli Mısır Temyiz Mahkemesi kararıyla şahıs, aile ve miras hukuku konularının yanı sıra vakıf ve hibenin de dinî yönü olan konular olması dolayısıyla ahvâl-i şahsiyye kapsamına alınmasına karşılık, 1953 tarihli Suriye, 1957 tarihli Fas, 1959 tarihli Irak ve 1976 tarihli Ürdün ahvâl-i şahsiyye kanunları vakıf ve hibeye yer vermemiş ve ahvâl-i şahsiyyeyi sadece şahıs, aile ve miras ile sınırlı kalmıştır.

Mahkeme teşkilâtlarındaki bu görev ayırımından sonra ahvâl-i şahsiyye ayrı bir ilim dalı olarak ele alınıp incelenmeye başlanmıştır. Bu konudaki ilk eser Kadri Paşa'nın *el-Ahkâmü's-şer'iyye fî'l-ahvâl-i's-şahsiyye* adlı eseridir. Kadri Paşa Mısır'da şer'iyye mahkemelerinin görev alanı olarak ahvâl-i şahsiyyenin belirlendiği dönemlerde kaleme aldığı eserinde başlıca şu konulara yer vermiştir: Evlenme, boşanma, nesep, nafaka, vesâyet, hacir, hibe, vasiyyet, miras. Daha sonra bu konuda birçok kitap kaleme alınmıştır. Meselâ M. Muhyiddin Abdülhamîd, Muhammed Ebû Zehre, Zekiyyüddin Şa'ban, Abîd el-Kubeysî ve Abdurrahman Tâc'ın eserleri bunlardır. Son zamanlarda bu adla anılan kitaplar, daha çok aile hukuku alanına inhisar etmekte, ehliyet, vakıf, miras, hibe gibi konular ise ayrı kitaplarda işlenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Kadri Paşa, *el-Ahkâmü's-şer'iyye fî'l-ahvâl-i's-şahsiyye*, Kahire 1318; M. Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, Kahire 1369/1950; Abdurrahman Tâc, *Ahkâmü ahvâl-i's-şahsiyye fî's-şer'i'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1955; M. Muhyiddin Abdülhamîd, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, Kahire 1958; Hüseyin Tefvik Rızâ, *el-Ahvâlü's-şahsiyye li'l-Mısrıyyîn gayri'l-müslimîn*, Kahire 1967, s. 12-14; Ahmed Abîd el-Kubeysî, *el-Ahvâlü's-şahsiyye fî'l-fıkh ve'l-każâ ve'l-kânûn*, Bağdad 1975; M. Mustafa Şelebî, *Ahkâmü'l-üsre fî'l-İslâm*, Beyrut 1397/1977, s.11-23; Zekiyyüddin Şa'ban, *el-Ahkâmü's-şer'iyye li'l-ahvâl-i's-şahsiyye*, Beyrut 1978, s.26-45.



MEHMET AKİF AYDIN

AHVÂZ

(اهواز)

Güneybatı İran'da Hûzistan eyaletinin merkezi.

İlk İslâm kaynaklarında Düceyl denilen Kârûn nehrinin kıyısında kurulmuş olan Ahvaz eski Elâm Krallığı'nın başşehir idi. Sâsânîler'in ilk hükümdarı I. Erde-

şir burayı zaptederek yanına yeni bir şehir kurdu ve Hürmüz-Erdeşir (Hormo-şir) adını verdi. İslâm coğrafyacılarının Sûku'l-Ehvâz (Hûzlar'ın pazarı) şeklinde kaydettikleri şehre zamanla sadece Ahvaz (Ehvâz) denildi. Ahvaz kelime olarak bölgede yaşayan halkın adı olan Hûz (Hûzî) kelimesinin Arap dili kaidelerine göre yapılmış çoğul şeklidir. Şehir, Hz. Ömer devrinde uzun süren bir muhasaradan sonra fethedildi (19/640 veya 21/641-42).

Önemini Emevîler ve Abbâsîler devrinde de koruyan Ahvaz, Abbâsîler devrinde şeker sanayiinin önemli bir merkezi olarak Asya'nın büyük bir kısmının şeker ihtiyacını karşılamaktaydı. Osman b. Ubeydullah b. Ma'mer tarafından Hâricîler'e karşı girişilen tenkil hareketinde üs olarak kullanıldı. 261'de (874-75) meydana gelen ve Irak ile Hûzistan'ı içine alan Zencîler'in isyan hareketine sahne oldu ve tahrip edildi. Büveyhî Hükümdarı Adudüddavle tarafından imar edilen şehir 370'te (980) hâlâ Hûzistan eyaletinin başşehri idi. Fakat VI. (XII.) yüzyılda Hûzistan bölgesindeki önemli yerini Askerimükreml'e terketmiş olduğu görülmektedir. Zencîler'in isyanını takibeden dört asır boyunca Büveyhîler, Selçuklular ve İlhanlılar tarafından idare edilen şehir Moğol istilâsı sırasında tahribata mâruz kaldı. Daha sonra Muşa'sa' hânedanı ve nihayet Safevîler'in eline geçti. Bu dönemde bir köy durumuna düştü. 1857 yılında İngilizler'in işgaline uğrayan Ahvaz'ın o yıllardaki nüfusu 1500-2000 kadardı. 1888'de Kârûn nehrinin ulaşımına açılmasıyla bölgede milletlerarası ticaret canlandı. Böyle-

ce tekrar gelişmeye başlayan şehir kısa zamanda İslâmiyet'in ilk devirlerindeki gibi yine bir ticaret merkezi haline geldi ve nüfusu da yeni yerleşmelerle artmaya başladı. Bu arada Ahvaz'ın, Nâsir Şah'ın şerefine Bendernâsırî (Nâsir Lîmanı) adını aldığı da görülmektedir. Eski yerleşim merkezinin 2.5 km. güney tarafında, Hürremşehr Limanı'na 170 km. mesafede gelişen yeni şehirde milletlerarası deniz ticareti ile ilgili acentalar açıldı. 1889'da Nâsirî Şirketi hizmetlerini nehrin yukarılarına doğru genişletince şehir karadan İsfahan, Büşehr ve Şiraz'a bağlandı. Hürremşehr ile Şüster arasında bulunan ve Ahvaz üzerinden geçen yol da şehrin önemini arttırdı. 1908 yılında Mescid-i Süleyman bölgesinde petrol bulunmasıyla Ahvaz yeni gelişmelere sahne oldu ve dolun tesislerinin bulunduğu Abadan'a döşenen boru hattı için istasyon vazifesi görmeye başladı. 1926'da Hûzistan eyaletinin merkezi oldu. İran'ı baştanbaşa kaplayan demiryolunun 1929'da Hûzistan bölgesine bağlanması ve Kârûn nehrinin Ahvaz'da yaklaşık 1500 m. uzunlukta bir demir köprü ile aşılması bölgeye büyük canlılık kazandırdı. II. Dünya Savaşı sırasında Ahvaz sahip olduğu çeşitli ulaşım kolaylıkları dolayısıyla Hûzistan bölgesinin en işlek yeri oldu.

Bölgede bugün petrole ilgili sanayi tesisleri yanında dokuma ve şeker fabrikaları bulunmaktadır. İngilizce ve Farsça eğitim yapan Cündişâpûr Üniversitesi de Ahvaz'da yer almaktadır. İran-Irak savaşında hava hücumlarına mâruz kalan ve tahribat gören şehrin nüfusu 508.500'dür (1985).

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzûrî, *Fütûhu'l-büldân* (trc. Mustafa Fayda), Ankara 1987, s. 545-547, 559, ayrıca bk. İndeks; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 284-286; Ahmed Kesrevî, *Târîh-i Pânşad Sâle-i Hûzistân*, Tahran 1313 hş./1934; Ali Razmârâ, *Ferheng-i Coğrafya-yı İran*, Tahran 1330 hş./1951, VI, 29-31; Muhammed Ali İmam Şüsterî, *Târîh-i Coğrafya-yı Hûzistân*, Tahran 1331 hş./1952; L. Lockhart, *Persian Cities*, London 1960, s. 163; a.m.f., "al-Ahwâz", *El²* (İng.), I, 305; G. Le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, London 1966, s. 232-234; *CHIr*, I, 18, 33, 36-38, 173, 267, 273, 435, ayrıca bk. İndeks; A. H. Layard, "A Description of the Province of Khuzistan", *JRGS*, XVI (1846), s. 1-105; F. R. C. Bagley, "A Bright Future after Oil: Dams and Agro-industry in Khuzistan", *MEJ*, XXX/1 (1976), s. 25-35; Streck, "Ehvâz", *IA*, IV, 209-210; Cl. Huart, "Hûzistan", *IA*, V/1, s. 624-625; R. M. Savory, "Khûzistân", *El²* (İng.), V, 80-81; C. E. Bosworth-X. De Planhol-J. Lerner, "Ahvâz", *Elr*, I, 688-691.



MUSTAFA L. BİLGE

AHVÂZİ, Ahmed b. Hüseyin

(أحمد بن حسين الأهوازي)

Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. el-Hüseyin el-Kâtib el-Ehvâzî

IV. (X.) yüzyılda yaşayan bir matematikçi.

Hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bîrûnî'nin eserlerinde adının geçmesi ve kendisinin de bir kitabında Ebû Ca'fer el-Hâzin'den bahsetmesi, IV. (X.) yüzyılda yaşamış olduğunu göstermektedir. Mevcut eserleri, asıl ününü sağlayan matematikçiliğinin yanında astronomi ve kültür tarihi ile de yakından ilgilendiğini ortaya koymaktadır. Ancak aynı yüzyılda yaşayan ve yine Ahvâzî nisbesini taşıyan başka ilim adamlarının da bulunması ve bunların hiçbirinin hayat hikâyesinin kesinlikle bilinmemesi, mevcut eserlerin hangi Ahvâzî'ye ait olduğu hususunda bazı tereddütler uyandırmaktadır. Kaynaklarda genellikle kabul edildiğine göre, bu Ahvâzî'lerden Ebû'l-Hasan ve Ebû'l-Hüseyin künyelerini taşıyan ikisi aynı şahıs olup aşağıdaki eserler ona aittir:

1. *Şerhu'l-makâleti'l-âşire min kitâbi Uklîdis*. Öklid'in (Euklides) onuncu kitabı hakkında yazılmış sekiz fasıllık bir şerhtir; pek çok yazma nüshası mevcuttur (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar nr. 1347/1; diğer nüshaları için bk. Sezgin, V, 312-313). 2. *Kitâbü'l-Ma'arifi'r-Rûm*. Bizanslılar'ın müsbet ilimlerdeki ilerlemelerini anlatan bu eseri, İstanbul'a yaptığı bir seyahatten sonra yazmıştır. Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkiye* adlı kitabının önsözünde bu eserden bahsetmektedir. 3. *Risâle fi'l-mizân*. Matematik hesaplarının doğruluk derecelerini kontrol konusunda yazılmış olan bu eserin 696 (1297) tarihli bir nüshası Patna'da (nr. 2928/2) bulunmaktadır (bk. Sezgin, V, 313).

Ahvâzî'nin bunlardan başka bir de astronomiyle ilgili bir kitabının olduğu, Bîrûnî'nin *Tahkîk mâ li'l-Hind* adlı eserinde ondan faydalandığını söylemesi sebebiyle bilinmektedir. Ancak bu eser henüz bulunamamış ve adı da başka kaynaklardan tesbit edilememiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Suter, *Die Mathematiker*, Leipzig 1900, s. 57-58; Ebû'l-Kâsım Kurbânî, *Zindeğnâme-i Riyâzîdân-ı Devre-i İslâmî*, Tahran 1365, s. 75-77; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 153, 387; Sezgin, *GAS*, V, 312-313; VI, 233; VIII, 199; D. Pingree, "Abu'l-Hasan Ahvâzî", *Elr*, I, 302; a.m.f., "Ahvâzî", *Elr*, I, 691.



NURİ YÜCE

Ahvaz

